

Novotny Tihamér

Pitypanguniverzum

Kalocsai Enikő festőművész világáról

(Budapest, San Marco Galéria, 2023. március 3–24.)

Kalocsai Enikő festőművész értelmezésében az univerzum lent van a talpunk alatt. Ott fészkel a lépéseink, a tekintetünk ereszkedéseiben, a pitypangos mezőket, kerteket, réteket, szántókat és városi gyepszigeteket, betonréseket vizsgáló gömbszemeink kozmoszmintájú receptoraiban, ahol – mint a bolygók s a csillagok – sárgán virítanak a gyermekláncfű virágai, és fehér ejtőernyőkként szállnak a levegőben érett terméseinek bolyhos bóbítái, repítőszőrös időkapszulái, megnyitván számunkra az eget, kinyitván számunkra a táguló világ-egyetem elképzelt dimenzióit.

Íme, egy alkotó, aki mindig is a kontempláció, a szemlélődés, az elmélyülés, az elmélkedés – magyarul: az emelkedés, az emelkedettség – folyamatában érzékelt fény–szín–tér képeit kereste és vetítette, sokszorozta vászonra, papírra, formázta tárgyakká, alakította térberendezésekké.

Mert Kalocsai Enikő szenzibilis műveinek gondolatai által – lám-lám, ez nála a fogalmi beállítottságú érzéki konceptualizmus – mint archaikus utazó érkezik az örök jelenbe, s egyúttal lelki-szellemi emberként tér vissza a folyamatos múltba, mert tudván tudja, hogy a jövő az az illuzórikus kapu, amelyen át megszűnik a határ a kinti és a benti, a tegnapi és a mai világ között. Másképp fogalmazva: „a múlt ráharap a jövőre” (Henri Bergson). Mert: „ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, hogy az egyetlen varázslatának műveletét végrehajtsd. Ahogy minden dolog az egyből származik, az egyetlen gondolatból, a természetben minden dolog *átvitellel* az egyből keletkezett” – magyarázzák a Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított *Smaragdtábla* valamelyik vízözön után íródott, egy ókori egyiptomi sírban fennmaradt sorai.

Valóban, Kalocsai Enikő 2016-tól datálható *pitypangnaplója*, *pitypanguniverzuma* számtalan variációban nyújt átjárást téren és időn, ugyanis festményeit és gyermekláncfű herbáriumait látva nappali napját nappali éjjé varázsolva jár-kél a földről az égbe és onnan vissza a földre csillagrétjeinek és csillagmezőinek

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) művészeti író.

mikro- és makrokozmoszában az éles horizontokat szfumátós látóhatárokká, megragadhatatlan átmenetekké alakítva. Minden az egyből ered, és minden az egybe igyekszik, az egyhez tér vissza, ez a virág létének, felfelé törekvésének szimbolikus értelme és lényege, mert a virág, mag- és lélekszimbólum is egyben. Ha nem halsz el, nem éledsz újjá, és halhatatlan szellemi lelked nem jut el a teremtőjéhez.

Emlékezetembe idéződik a művésznőnek egy 2017-ben készült nagyméretű festménye, pontosabban egy négyzethálóba rendezett, kilenc darab 70×70 centiméteres vászomból szervezett kvadrát képegyüttese, filozofikus, egyben érzéki gyönyöröket keltő kertje, azaz szakaszolt vegetációs időfázisokat mutató folyamatoműve, ahol a középső tábla – nyilván a semmi a minden célzattal – hiányzik, mert az egy üres fehér felület. Tehát ebben a zöld-sárga pitypangmátrixban a virágzás és szaporodás körforgásának nyolc látványos mikro- és makrojelene kerül megörökítésre.

De ha az alkotó weblapjának galéria mappáját nézegetve a régebbi, az egészen korai munkáit vesszük elő, még inkább meggyőződhetünk arról, hogy az ő világát mindig is ez a természeti vagy inkább a természet-megfigyelésből eredeztethető kontemplációs szemlélet jellemezte. Emberi figurát jószerivel nem is látunk ezeken a vázlatokon, akvarell- és krétarajzokon, illetve festményeken, csak elvont, alapszínekre (rendszerint kékekre és vörösökre) redukált meditatív természeti konstrukciókat, szerves eredetű biostruktúrákat, valamint fluid, olvadékony, inkább absztrakt, mint ábrázoló jellegű kompozíciókat, vagyis a megfigyelő naplójegyzeteit, lírai etűdjeit, érzelmi és gondolat-jelenléteinek dokumentumait érzékeljük, amelyekben olykor-olykor felsejlik egy-egy arc, egy-egy maszk titokszerű látomása is. S hogy általában mennyire idegen a művésztől az emberi test kontemplációt zavaró jelenlétének ábrázolása, az még azokból a 2000-es évek végén készült írásképszerű, szürrealisztikusan filigrán vonalrajzaiból is kiderül, amelyek látszólag szellemlétszerű bizonytalan alaktörödékeket, lebegő figurakezdeményeket, tárgyakat, történeteket *írókáz*nak, *szür-hímez*nek a papírra. Hiszen a cél nem az „életképben” tételeződik, hanem a helyettesítésben, a rejtőzködésben, az enigmatikus áttételben, a kalligrafikus majdnem absztrakt jelszerűségben fogalmazódik meg. „A vonalnak önmagában nincs sem anyaga, sem szubsztanciája, inkább nevezhető valami szelleminek, mint valami anyagnak” – idézi Walter Isaacson Leonardo *A festészetről* szóló írásának egyik megállapítását.¹

Ez a tétel éppúgy igaz a színmező-, színduktus-, színkalligráfia- és színgesztusszerű konstruktív, geometrikus és „orfikus” műveire, mint az égfelületeket, felhőket, légköröket, csillámló, áramló vízfelszíneket, illetve valóságghű autós visszapillantó tükröket, jobban mondva rafinált tükrörszituációkat ábrázoló munkáira. Azaz nincs ember – csak a szem, a nézőpont jelenléte – a képeken. Néhány kivétel azért akad, történetesen azok a foncsorozott napszemüveget viselő arcok, amelyek a tükröződések által maguk is a táj részeivé, hordozóivá válnak.

Kalocsai Enikő körülbelül két évtizedet töltött a fővárosban: a kisképzőben üvegszakon végzett, a Képzőművészeti Egyetemen pedig Maurer Dóra segítette lépéseit. Valószínűleg ezek a hatások erősítették meg benne az analizáló, a dolgokat körüljárni igyekvő, a jelenségek mögé tekinteni akaró hajlamot, valamint a folyamatok, az áramlások, a tükröződések, az áthatások, a mértani felületek, a szín- és fényt tanulmányok, illetve a természeti struktúrák iránti érdeklődést. Nem véletlen, hogy példaképei között találjuk Vermeert, Rothkót, az impresszionistákat és a kortárs Chilf Máriát, valamint elméleti alapállásként a konceptualizmus stíluskategóriáját.

Ám miután visszaköltözött szülővárosába, Salgótarjánba, újra a természet közelébe került, s az ismerős kinti világ újfent (mondhatni fokozatosan) beköltözött emberi bensőjébe. Így, a természetet absztraháló nem konvencionális értelemben vett geometrikus formastruktúráit lassan átváltotta, lecserélte a tiszta természeti jelenségek analitikus vizsgálatára és valóságillúziót keltő ábrázolására. Nem csoda hát, ha azóta fehér felhő-, kék ég- és visszfényes vízképei, piros paradicsom ciklusai, zöld-sárga-kék pityangos festményei egyszerre absztrakta és valóságűen konkrétak, egyértelműen koncepciózusak és látványcentrikusak lettek. Sőt, a művész néhány évvel ezelőtti Diósjenőre telepedése után, ezek a jellemzői pityangos ciklusában még inkább felerősödtek. Bár Kalocsai Enikő nemcsak otthon, de nyaranta hazai és külföldi művésztelepeken is alkot (folyamatosan legfőképp Érden), ahová viszi magával témáját, technikáját, világát, és úgy képes dolgozni, mintha otthon, a szabadban lenne.

Érdekes jelenség ez! Valamikor Imreh Tibor (1952–2010) tengeralattjárós képei kapcsán – amikor is a televízió képernyője előtt ülve ismeretterjesztő filmek alapján színes pasztellal festette meg az óceánok habjain úszó impresszionisztikus elevenségű, a valóság illúzióját keltő „hadibálna” ciklusát – nevet is adtam e fura módszernek, egyszersmind stílusnak, s megalkottam a *konceptuális plein air* fogalmát. Most tehát úgy érzem, hogy ez a terminus technicus Kalocsai Enikő pityangos festményeire is igaz.

De mit is kell ezen értenünk? Konceptuális plein air jelzővel akkor illethetünk egy képet, ha annak lényege nem a tárgyszerűségében, hanem gondolatosságában rejlik. Vagyis a mű nem a szabadban készül, mégis hordozza a megfigyelés és az elemzés következtetéseit által ismételtető, tautologikus, azaz ugyanazt mondó, ám variálható elemeit, valamint a bármikor előhívható és egymásra építhető új és új összefüggéseket és változatokat teremtő transzparens rétegeit. A hatás tehát olyan, mintha a festmény a szabad levegőn készülne, a technikai eszközkészlete és a jelrendszer-szövege azonban becsomagolható és szállítható, majd a koncepció jegyében bárhol, bármikor kibontható, elővehető, módifikálható, másítható.

A konceptuális plein air stíluskategóriába sorolnám azoknak a művészeknek az alkotásait, akik a természet-kozmosz-galaxis tárgykörben, tisztán festői eszközökkel (Tilless Béla [1932–2018], Körösi Papp Kálmán), választott, például vertikális irányú motorikus színgesztusokkal, csurgatásokkal (Karsch Manfred),

vagy sötét alapon sárga porfesték-hintéssel, magokkal és pöttyözésekkel (Wrobel Péter) érnek el a valóság illúzióját keltő rendkívüli érzékenyséű univerzumképeket.

Alkotónk tehát különféle méretű hengerekkel, szivacsokkal és ecsetekkel, általában hígított akrilfestékekkel (zöldekkel és a zöldeket erősítő, mélyítő és/vagy világosító kékekkel, sárgákkal, valamint fehérekkel), illetve akril lazúrokkal dolgozva hozza létre más és más koncepciójú, illetve nézőpontú absztrakt jelekből, rétegződő felületekből (szín-tér-fény szeletekből) összeálló, a valóság illúzióját keltő pitypanguniverzumait. Az ő értelmezésében a pitypang egyik neve csillagvirág, ezért áll minden képe oly érzéken közel a csillaguniverzum asszociációjához. Mindenesetre az érdekesség és a bizonyíthatóság kedvéért utánanéztam az interneten e gyom- és gyógynövény névváltozatainak.²

Tehát a *Taraxacum officinale* magyar elnevezései a következők: bárányleveles, barátfejfű, barátfejfű, barátfő, barátfű, békasaláta, békavirág, bimbófű, buborékfű, buglyosvirág, cikória, cikóriavirág, csattogógaz, csürkevirág, disznókék, disznósaláta, ebtej, eszterláncfű, éjjelilámpa, gyermeklánc, gyermekláncfű, kácsavirág, kákics, kikirics, kislibavirág, kotlóvirág, kutyavirág, lámpavirág, láncfű, lánc-lapi, marcivirág, oroszlánfog, oroszlánfogfű, pampula, papatyi virág, pimpiparé, pipevirág, pimpó, pimpónya, pitypang, pongyola pitypang, raponc, saláta, sár-virág, tejesfű, törpe sárgacikória, tyúkvirág, vadsaláta, vakulócsirke, zsidóvirág. És ha belegondol az ember, hogy micsodás történeti-etimológiai háttérszövegei, magyarázatai lehetnek ezeknek a kifejezéseknek, szinte beleborzong az elménk e képzeletfelgyújtó változatosság láttán, hallatán. Enikő szempontjából nézve elég, ha kipróbáljuk, hogyan is hangzik például az, hogy: bárányleveles-univerzum, buborékfű-univerzum, eszterláncfű-univerzum, lámpavirág-univerzum, tejesfű-univerzum. A kutyatej elnevezés viszont több szempontból sem szerencsés: egyrészt a növény nem a kutyatej nemzetségbe tartozik, másrészt ezt a nevet használva könnyen összetéveszthető a farkas kutyatejjel, amely a gyermekláncfűvel ellentétben mérgező tejelő növény. Harmadrészt, hogyan is venné ki magát a kutyatej-univerzum kifejezés?

De Tóth Viktória egyik írásában találtam más érdekességeket is a világhálón, amelyek újabb megvilágításba, legendai összefüggésrendszerbe helyezik Kalocsai Enikő pitypanguniverzumát. Például ezt a hagyományt: „a monda szerint Isten egy angyalt küldött a földre, hogy megkérdezze a növényeket, hogyan szeretnének kinézni. Minden növény nagy, szépséges, piros, kék vagy fehér virág akart lenni, csak a pitypang nem tudta eldönteni, hogy milyen legyen – ezért az angyal adott neki még egy napot a gondolkodásra. A pitypang imádkozva próbált döntést hozni. Láta maga előtt a Napot, aminek elvárásolta a szépsége, ezért úgy döntött, hogy sárga és gyönyörű akar lenni, mint ő. De aztán este meglátta a Holdat, ami szintén megtetszett neki, ezért inkább úgy gondolta, hogy kerek, fehér és áttetsző lenne. Végül a pitypang felfigyelt a csillagokra, akik szintén elnyerték a tetszését, így már végképp nem tudott dönteni. Mikor visszatért az angyal, a pitypang szomorúan elmondta neki mindezt.

Végül Isten úgy döntött, teljesíti a pitypang összes kívánságát: eleinte sárga, mint a Nap, aztán fehér és gömbölyű, mint a Hold, végül mikor elfújjuk, a bóbíták úgy szóródnak szét a szellőben, mint a csillagok. Régen úgy tartották, azért ilyen erős a pitypang gyógyító ereje, mert egyesül benne a Nap, a Hold és a csillagok ereje.”³

De „a pitypanghoz számos népi babona [is] köthető, leggyakrabban szerencsehozó, *kívánságteljesítő* vonatkozása miatt foglalkoztak vele: a hiedelmek szerint, ha az érett pitypangot elfújjuk, a szélben szálló bóbíták teljesítik a kívánságainkat. *Időjóslásra* is gyakran használták a pitypangot, ugyanis, ha szép, napos idő közeledett, a pitypangok kinyíltak, míg a virágok bezáródása jelezte a felhős, esős idő közeledtét. Egy másik jósló játék volt az, mikor a pitypang érett termését kellett lefújni a [szár végén található tőrőzsárol]: ahányszor fújni kellett, hogy minden pihe leessen, a játékos annyi évig élt.”⁴

Előttem van az a fénykép, amelyet a 2017-es Érdi Művésztelepen készítettem Kalocsai Enikőről. Akkor ösztönösen arra kértem őt, hogy álljon oldalról az egyik frissen festett pitypangos képe elé, és tegyen úgy, mintha elfújná az egyik termőre fordult virág repítősörös bóbítáit. Azt kívánom tehát, hogy legyen még sok élete az alkotáshoz! És vegye észre a levágott pitypangszárok tejgyűrűiben rejlő tejútképző látványelemeket is!

1 *Leonardo Da Vinci – A zseni közelről*. Budapest, 2018, Helikon, 355.

2 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gyermekl%C3%A1ncf%C5%B1>

3 <https://www.hellovidek.hu/gasztromesek/2022/05/06/filleres-es-szuperegeszseges-igy-keszul-erre-jo-a-pitypangszorp>

4 Uo.